

III. BLOK: NÁRODNÍ A REGIONÁLNÍ IDENTITA VE STŘEDOEVRÓPSKÉM PROSTORU

III.I ETNICKÁ IDENTITA AKO DIFERENČNÝ FAKTOR POHĚADU NA DEJINY A SPOLOČNOST¹⁰⁹

ETHNIC IDENTITY AS A DIFFERENCE FACTOR IN THE VIEW OF HISTORY AND SOCIETY

Štefan Šutaj

Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Košice, Slovenská republika

sutaj@saske.sk

Abstrakt:

Článok sa zaoberá výkladom slovenských a maďarských dejín v súvislosti s etnicitou, ako faktorom, ktorý ovplyvňuje interpretáciu dejín. Nastoľuje problém v troch líniách: v oblasti politiky, historiografie a verejnej mienky. Ilustruje rozdielne vnímanie dejín na príkladoch z týchto oblastí.

Kľúčové slová: etnicita, menšiny, maďarská menšina na Slovensku

Abstract:

The article deals with the interpretation of Slovak and Hungarian history in connection with ethnicity as a factor influencing the interpretation of history. It examines the problem on three lines: politics, historiography and public opinion. It illustrates the different perceptions of history on examples from these areas.

Key words: ethnicity, minorities, Hungarian minority in Slovakia

1 Úvod

„Národný štát“ a „eticita“ sa stali v 20. a 21. storočí základnou výbavou konfliktov a sporov v nepokojnej Európe. Extrémne a agresívne odrody nacionalizmu hnali svet do vojen. Sama etnicita je pritom vo svojej prirodzenej podobe taká neutrálna, neškodná a užitočná ako trinitrotoluén alebo jadrové palivo. V rukách avanturistov a dobrodruhov sa však stáva nebezpečnou zbraňou.

Príčiny politizácie etnicity majú svoje historické, politické aj psychologické dimenzie. Opierajú sa o historickú tradíciu u štátov, v ktorých sa pôvodne etnická identita transformovala na politickú (Anglicko, Francúzsko...), inde, kde bola tradícia štátu založeného na etnicite získala dvojité dimenzie, politickú aj etnickú (Poľsko, Nemecko, Taliansko...), stala sa základom pre politizáciu etnicity. Etnicita sa stala dôležitým identifikačným znakom nielen štátu, ale aj osoby. „Etnické väzby môžu byť mobilizované, evidované, kontrolované, usmerňované, riadené, dokonca nariaďované. Etnicita je totiž použiteľná mnohostranne. Etnické väzby môžu

¹⁰⁹ Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu APVV 15-0745 *Tendencie vývoja etnických vzťahov na Slovensku (komparatívny výskum národnostnej problematiky v rokoch 2004 – 2020)*.

služiť ako prostriedok odporu a obrany voči nepriaznivému politickému a ekonomickému zatriedovaniu. Môže ju používať a ňou manipulovať tak etnická majorita ako i etnická minorita pre „prebúdzanie“ svojho spoločenstva, jeho mobilizovanie s rôznymi cieľmi a zámermi.“¹¹⁰ Rizikom politizácie etnicity je etnický konflikt, ktorý je špecifickým prejavom sociálneho konfliktu.¹¹¹

Špecificky v etnických otázkach pôsobí slovensko-maďarský príklad (model) vzájomnej komunikácie/vzťahu. Nástupnícke štáty po prvej svetovej vojne sa národného štátu zmocnili s takou intenzitou, že v priebehu jedného storočia významným spôsobom zmenili etnickú mapu strednej Európy.¹¹² Niektoré štáty „úspešnejšie“ (napr. Maďarsko a Poľsko, Česko), iné napriek enormnej snahe menej úspešne (Rumunsko, Slovensko), pracovali na „zjednotení“ etnicity obyvateľstva štátu. Pokúšali sa o to rôznymi spôsobmi. Snažili sa etnicky nevhodné obyvateľstvo asimilovať, vypudiť z krajiny alebo revidovať „dohodnuté“ hranice, aby „súkmeňovcov“ včlenili do svojho národného štátu.

Vnímanie dejín v bežnom živote aj v politike je do istej miery aj výsledkom etnickej interpretácie dejín. Deti v slovenských školách získajú predstavu o dejinách z učebníc na základných a stredných školách, ktoré vychádzajú z nacionálneho/etnického modelu a obsahujú silné etnické/nacionalistické prvky. Usilujú sa vychovávať vlastenca a niekedy vychovávajú nacionalistu. Čo je vlastenec, čo je nacionalista, o tom by sme mohli viesť diskusie, ale určite to nie je to isté. Výsledkom sú aj v spoločnosti akceptované (preferované) etnicky podmienené hodnotenia historických udalostí.

2 Etnicita ako diferencujúci faktor pohľadu na dejiny a spoločnosť

Rozdiely vo vnímaní a interpretácii historických udalostí s etnickým motívom/pozadím sú zreteľné vo všetkých vrstvách historickej pamäte slovenského a maďarského obyvateľstva (bez ohľadu na štátnu príslušnosť): na úrovni politiky, vedy a vedeckých výskumoch.

Vzhľadom na rozsah príspevku sa o jednotlivých prvkoch vplyvu etnicity na interpretáciu dejín zmienime len ilustratívne. Bezprostredne po novembri 1989 spoločnosť musela riešiť naliehavé problémy politické (zmena štruktúry moci, zbavenie sa vedúcej úlohy komunistickej strany, transformácia politickej štruktúry spoločnosti) a hospodárske problémy (nedostatok tovarov, prechod na trhové hospodárstvo...)¹¹³ To všetko bolo naliehavéjšie ako etnické požiadavky menšín. Kľúčový problém bol vzťah dvoch majoritných národov a rozdelenie Československej republiky. Z pohľadu slovenskej spoločenskej reality sa stal významným (dominujúcim) faktorom slovensko-maďarský vzťah.

V priebehu historicky veľmi krátkeho obdobia 1989-1993 Slovensko zažilo dve závažné zmeny: zmena politického režimu a zmena štátnej príslušnosti. V novej situácii, po páde komunistických režimov v Európe nasledovalo hľadanie a dotváranie identít národov, národnostných menšín nadobúdajúce neraz vyhranenú, a u niektorých skupín obyvateľstva i konfrontačnú podobu. Oba tieto komponenty sa kombinovali a podieľali sa na profilovaní programových cieľov jednotlivých menšinových skupín. Predmetom diskusie po roku 1989 sa stali nielen témy ako perzekúcie, pracovné tábory, politické procesy, rok 1968 a okupácia vojskami Varšavskej zmluvy, normalizácia, prenasledovanie cirkvi, či diskusie o charaktere Slovenského štátu z rokov 1939-1945.¹¹⁴ Komunistické riešenie menšinovej otázky a hľadanie východísk z tejto situácie postavilo

¹¹⁰ BAČOVÁ, V. (2005) *Historický a sociálno-psychologický kontext vzťahov medzi etnickými spoločenstvami*. In ŠUTAJ, Š. (Ed.) *Národnostná politika Slovenskej republiky po roku 1989*. Prešov: Universum, s. 36-45.

¹¹¹ DENCÍK, L. (1991) *Proces etnifikácie a deetnifikácie sociálnych konfliktov*. In PLICHTOVÁ, J. (Ed.) *Minority v politike*. Bratislava: Česko-slovenský výbor Európskej kultúrnej nadácie, s. 124.

¹¹² Pozri mapové prílohy, ktoré pripravil GLATZ, F. (1993) *Minorities in East-Central Europe. Historical Analysis and a Policy Proposal*. Budapest: Europa Institut.

¹¹³ SÁNDOR, E. (2008) *Zmena režimu maďarskými očami*. In FAZEKAS, J. – HUNČÍK, P. (Eds.). *Maďari na Slovensku 1984-2004. Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie*. Šamorín: Fórum inštitút, s. 30-58.

¹¹⁴ Podrobnejšie: MARUŠIAK, J. (2006) *Slovensko po roku 1989 - v polotieni dvoch totalít*. In PEŠEK, J. a kol. *Kapitolami slovenských dejín. K 70. narodeninám Michala Barnovského, DrSc.* Bratislava: Historický ústav SAV, s. 311-320.

Čechov, Slovákov aj menšiny na novú, ale nie rovnakú štartovaciu čiaru, pokiaľ ide o sociálne, vzdelanostné a ďalšie socio-demografické ukazovatele a v novom režime vytvorilo podmienky pre otvorenie problémov s dejinami vzájomných vzťahov.

2.1 INTERPRETÁCIE (SLOVENSKEJ A MAĎARSKEJ) HISTÓRIE NA ÚROVNI POLITIKY

Slovenská politika nevyužila po novembri 1989 možnosť vysporiadať sa s úskaliaми povojnových opatrení voči maďarskej menšine. Mnohé diskusie o súčasnom postavení a histórii maďarskej menšiny na Slovensku, boli a sú inšpirované maďarskými vnútrostraníckymi problémami (napr. voľby, referendum) a iniciované spormi vládných a opozičných strán v Maďarsku. Takým spôsobom sa na Slovensku začali diskusie o dekrétach prezidenta E. Beneša, o problematike štátneho občianstva. Maďarská štátna politika hľadala v nových podmienkach spôsoby ako reagovať na novú situáciu postkomunistického sveta. Základom jej politiky bolo, pre maďarskú politiku „tradičné“, hľadanie odpovedí na Trianonskú traumu. Etnografická revízia hraníc síce vždy zostávala v podvedomí politikov,¹¹⁵ ale prioritou sa stalo hľadanie nového typu demokratickej politiky, ktorá sa pretavila do postupne sa formujúcej nadhraničnej/transfrontálnej odpovede na Trianon. Jej základom je zjednotenie Maďarstva ponad hranice, mentálnou transformáciou pri zachovaní hraníc, ale aj postupným budovaním inštitucionálnych základov pre takéto zjednocovanie. Po roku 1989 sa národná politika stala významným bodom maďarskej zahraničnej politiky a dôležitým prvkom vnútropolitického boja.¹¹⁶ Maďarské vlády počas celého obdobia od roku 1989 do súčasnosti sa cieľavedome snažia o zapojenie organizácií zahraničných Maďarov do dialógov so susednými štátmi, čím sa snažia vytvárať možnosť zasahovať do zahraničnopolitických a vnútropolitických udalostí. Výsledkom bola priama podpora národnostného školstva, (niektorých) menšinových politických strán, kultúry na južnom Slovensku, futbalových klubov..., projektmi financovanými z maďarského štátneho rozpočtu. Hľadali sa inštitucionálne formy napojenia zahraničných Maďarov na maďarský štátny rozpočet a vytvárali podmienky pre finančnú závislosť krajanov od maďarských zdrojov. O koordináciu tejto činnosti okrem domácich podporných programov a centralizácie aktivít na vládnej úrovni slúži napr. Fórum poslancov Karpatskej kotliny/Stála konferencia v Maďarsku - MÁÉRT (Magyar Állandó Értekezlet), podporovaná je spolupráca maďarských poslancov z rôznych krajín v Európskom parlamente... Aj keď sa v slovensko-maďarských vzťahov podarilo prekonať rôzne problémy (slovensko-maďarská zmluva z roku 1995, vstup do európskych štruktúr, vodné dielo Gabčíkovo – Nagymaros,), možné zdroje nestability sa objavovali v súvislosti s jazykovým zákonom, zákonom o postavení národnostných menšín, krajanským zákonom, zákonom o štátnom občianstve... a pod. Spory o výklad histórie sa v politike stávali vďačnou témou, ak bolo potrebné mobilizovať občianstvo (voličstvo) proti „nepriateľom“ doma alebo v zahraničí, a to bez ohľadu na to, či ide o Maďarsko alebo Slovensko. Základným sporným bodom je vysvetľovanie Trianonskej mierovej zmluvy. Napriek tomu, že zmluva vytvárala „národné štáty“, pri formovaní hraníc boli brané do úvahy hľadiská geografické, sociologické, historické a etnické, ekonomické aj politické a ak by sme posudzovali ktoréhoľvek z týchto hľadísk izolovane, z maďarskej či slovenskej strany, došli by sme k záveru, že hranice boli z etnického hľadiska stanovené „nespravodlivo“. Súčasnú hranicu štátov však fungujú ako stabilný systém, ktorého zmena je možná iba na základe silného impulzu a obvyčajne prostredníctvom zbraní, nie diplomacie. Aj zmeny štátnych hraníc po páde komunistických režimov v strednej a juhovýchodnej Európe sa uskutočnili iba vo vnútri mierovými konferenciami vymedzených hraníc. Znamenali síce vytvorenie nových štátov, ale nezasiahli do územnej integrity mierovými zmluvami vymedzených štátnych území. Najvýznamnejšie sa historická dimenzia v súčasnosti prejavuje v slovensko-maďarských vzťahoch v diskusiách o maďarizácii v Uhorsku, o dôsledkoch dekrétov prezidenta republiky E. Beneša a nariadení Slovenskej národnej rady (SNR) prijatých

¹¹⁵ O koncepciách maďarskej politiky v tejto oblasti ŠUTAJ, Š. (2010) *Variace stop Trianonu v politické paměti*. In DEJMEK, J. - LOUŽEK, M. (Eds.) (2010) *Trianonská smlouva. Devadesát let poté*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, s. 69-97.

¹¹⁶ K tomu podrobnejšie: SÁPOS, A. - SZERENCÉS, J. (2007) *Charakteristické prvky národnostnej politiky súčasnej maďarskej vlády*. In Šutajová, J. - Ďurkovská, M. (Eds.) *Maďarská menšina na Slovensku v procesoch transformácie. (Historické, politologické a právne súvislosti)*. Prešov: Universum, s. 15-21; SÁPOSOVÁ, Z. - ŠUTAJ, Š. (2008) *Starostlivosť o krajanov v zahraničí v politike Slovenska a Maďarska*, Košice: SvÚ SAV, CD-ROM, 141 s.

po druhej svetovej vojne voči nemeckej a maďarskej menšine. V súčasnej „spojeneckej“ politike Slovenska a Maďarska však historické spory nie sú jadrom vládnej politiky, objavujú sa iba ako marginálna dohra nacionálne potrebných mobilizácií. Sú to aktivity súvisiace s etnickým vymedzovaním územia (budovanie pomníkov Turulov, sôch sv. Štefana, Jánoša Esterházyho, pamätníkov na vysídlenie Maďarov zo Slovenska, trianonských pamätníkov...) na Slovensku.¹¹⁷ Väčšinou sú vládnu politikou prehliadané a nekomentované. To sa týka aj aktivít maďarských oficiálnych miest napr. v súvislosti s maďarskou vlasteneckou a protitrianonskou agendou napr. v školstve.¹¹⁸

2.2 INTERPRETÁCIE (SLOVENSKEJ A MAĎARSKEJ) HISTÓRIE NA ÚROVNI VEDY

Tá istá dejinná udalosť je rozdielne interpretovaná oficiálnymi historiografiami, prednášaná v školách, ale aj vnímaná obyvateľstvom. Trvalým faktorom ovplyvňujúcim stanoviská historikov v spoločnej diskusii o dejinách zostane stigmatizácia diskutérov ich etnicitou a niekedy aj nacionálnym videním, ba aj nacionalizmom. Z maďarskej strany je to predovšetkým pocit ukrivdenosti, nespravodlivosti, ktorá je vrastená do mnohých konštatovaní pri hodnotení udalostí, ktoré ovplyvnili formovanie terajších hraníc Maďarska, vrátane hodnotenia oboch mierových konferencií v 20. storočí. Miera reflexie krívd „našich“ a „cudzích“ sa ukazuje ako dôležitý faktor objektivizácie dejín.

Tým sa otvára zložitý problém – kontinuita a diskontinuita uhorského/maďarského štátu, ktorá je pri vedeckých interpretáciách základom rozdielneho pohľadu. Po prvej svetovej vojne bolo Uhorsko rozdelené a novosformovaným štátom, vrátane Maďarska, boli určené nové hranice. Nové hranice, nové štáty. Podľa časti slovenských historikov nové Maďarsko nestratilo žiadne územia, ani obyvateľov. Maďarská historiografia aj právni historici tradične vychádzali a vychádzajú z právnej, štátnej a politickej kontinuity Uhorského kráľovstva a neskorších štátnych útvarov na tomto území a zo zachovania integrity Maďarska. Aj súčasná, nová maďarská ústava definuje dnešné Maďarsko ako pokračovateľa svätoštefanského Maďarska, bez prerušenia kontinuity (vrátane kontinuity pripojenia územia južného Slovenska v rokoch 1938-1945).

V roku 2008 z iniciatívy Slovensko-maďarskej komisie historikov a podporou denníkov *Sme* a *Új Szó* vznikol nápad, prezentovať názory slovenských a maďarských historikov paralelne, na tom istom mieste a v tom istom čase. K problematike Trianonu vyjadrili svoj názor Ignác Romsics a Dušan Kováč. Museli tak urobiť stručne. I. Romsics považoval za podstatné pre rozpad habsburskej ríše mnohonárodnostný charakter monarchie, nespokojnosť „národnostného“ obyvateľstva, politiku nových štátov, ktoré vznikli na južných a východných hraniciach monarchie – Talianska, Srbska a Rumunska, medzinárodno-politické záujmy Dohody a nekompetentnosť povojnového revolučného maďarského vedenia. D. Kováč za podstatné pre rozpad habsburskej monarchie a Uhorska považoval nemilosrdnú odnárodňovaciu politiku uhorských vlád, predovšetkým po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v roku 1867 a to, že „maďarská politika a maďarská intelektuálna elita chápala celé historické Uhorsko ako maďarský národný štát“. Rozdiely možno nie podstatné, ale významné pre slovenský a maďarský pohľad na problematiku.

Pre historikov je to historická udalosť, ktorá si zaslúži ich plnú pozornosť. Umožňuje skúmať mechanizmus rozpadu a vzniku štátov, vplyv etnicity, národného či národnostného faktora aj nacionalizmus. Tiež dáva

---

¹¹⁷ JUHÁSZ, L. I. (2018) *Strážca Karpát a Železný turul. Znovuzrodenie jedného sochového typu s prvej svetovej vojny s aktualizovaným ideovým odkazom. In Fórum spoločenskovedná revue, s. 23-63.*

¹¹⁸ V máji 2011 pripravil Inštitút vzdelávania a rozvoja na podnet Ministerstva národných zdrojov 131 stranovú pedagogickú príručku ku Dňu národnej spolupatričnosti, v ktorej vysvetlil, ako majú školy postupovať pri pripomínaní si Trianonu podľa zákona č. XLV o národnej spolupatričnosti, ktorý prijali „členovia Národného zhromaždenia Maďarskej republiky, tí, ktorí veríme v to, že Boh je pánom histórie, a tí, ktorí sa usilujeme porozumieť chodu histórie z iných zdrojov, za našu vlasť a za celý maďarský národ, v znamení zodpovednosti zakotvenej v našej ústave, pripomínajúc si jednu z najväčších historických tragédií maďarstva – mierový diktát podpísaný 4. júna 1920, ktorý rozkúskoval historické Maďarsko a maďarský národ zatlačil pod nadvládu viacerých štátov, ...“ *Bol stanovený postup, ako vysvetľovať Trianon, ako si ho pripomínať, ako organizovať exkurzie na „odpojených častiach“, aké piesne, básne, literárne diela a historické práce používať na prácu so žiakmi, aby si osvojili správny výklad trianonskej tragédie. (A nemzeti ősszetartozás napja. Pedagógiai háttéranyag, 2011. május. sú v archíve autora).*

možnosť sledovať spôsob, akým sa historická udalosť instrumentalizuje v historickej pamäti v závislosti od etnicity a ďalších socio-demografických faktorov. Pokus o pozitívne interpretácie spoločných, rozdielnych a vedľa seba plynúcich dejín slovenských a maďarských dejín sa prejavujú dlhodobo v činnosti slovensko-maďarskej komisie historikov, ale problém napísať spoločné dejiny, nevyriešili.¹¹⁹

3 Interpretácie (slovenskej a maďarskej) histórie v spoločenskovedných výskumoch

Problematika maďarskej menšiny v rôznych obdobiach vystupovala do popredia po novembri 1989 a stávala sa predmetom politických diskusií, ktoré polarizovali samotnú menšinu aj majoritné slovenské etnikum.¹²⁰ Aj keď od roku 1989 národnostná problematika nefiguruje pri výskumoch verejnej mienky medzi najvýznamnejšími problémami, s ktorým zápasia obyvatelia Slovenska, jej význam na spoločnosť je nesporný.

V dejinách slovensko-maďarských vzťahoch existuje množstvo udalostí, na ktoré majú obyvatelia Slovenska, slovenskej a maďarskej národnosti, rôzne názory. Je to dané viacerými faktormi. Napriek existencii spoločnej školskej sústavy sú rozdiely vo výklade dejín, s ktorými sa stretávajú žiaci na hodinách dejepisu. Vyplýva to aj z možností voľnej interpretácie histórie učiteľmi, čo je súčasťou osobnej slobody v demokratických krajinách.

Historická pamäť sa formuje individuálne aj v sociálnych skupinách. Každý jedinec vo svojej výbave so sebou nesie taktiež stopy rodinnej pamäte. Rodinná pamäť v slovenskom i maďarskom prostredí je poznamenaná mnohými udalosťami, vlastnou históriou rodiny, osobnými skúsenosťami, ktorými jej členovia v priebehu historického vývoja prešli, inštitúciami a skupinami formálnymi i neformálnymi, ktorých súčasťou boli. Odtlačky (pečate) minulosti sa podpísali na každej maďarskej či slovenskej rodine. Príslušníci slovenských, maďarských a zmiešaných rodín „bojovali“ v spoločných, ale aj v proti sebe stojacích štruktúrach. O týchto udalostiach prebiehal v rodinách bezprostredný medzigeneračný dialóg, ktorý významným spôsobom ovplyvňoval aj vytváranie stanovísk a názorov na jednotlivé historické udalosti. Popri škole je to práve rodinná pamäť, ktorá sa podľa nášho názoru významným spôsobom podpisuje na formovaní postojov aj k historickým udalostiam. Individuálna pamäť sa stáva súčasťou kolektívnej pamäte a je dôležitým faktorom, ktorý sa podieľa na vytváraní klímy a prevažujúceho trendu sociálneho správania vo vnútri spoločnosti, či etnických skupín.

V empirickom výskume z roku 2004¹²¹ sme na identifikáciu udalostí, ktoré negatívne ovplyvnili interetnické vzťahy, sformulovali poloopenú otázku, keď v prípade pozitívnej odpovede sme chceli od respondenta

¹¹⁹ Viac o tom: ŠUTAJ, Š. (2014) Szlovák-magyar történelmi párhuzamok és konfliktusok. In Koridor, 1, 9-19.

¹²⁰ Problematika etnicity v súvislosti s vytváraním samostatných štátov je podrobnejšie spracovaná v: ŠUTAJ, Š. (2013)

Problematika etnických menšín v kontexte historického vývoja v rokoch 1989-1993. In LONDÁK, M. - MICHÁLEK, S. a kol. 20 rokov samostatnej Slovenskej republiky. Jedinečnosť a diskontinuita historického vývoja. Bratislava: Veda, s. 239-262; ŠUTAJ, Š. (2005) Maďarská menšina v slovenskej politike po roku 1989. In ŠUTAJ, Š. (Ed.) Národnostná politika Slovenskej republiky po roku 1989. Prešov: Universum, s. 93-101;

¹²¹ Spoločenskovedný ústav SAV v rokoch 1985-2017 uskutočnil viacero interdisciplinárnych výskumov. Spomeniem aspoň niektoré: Na začiatku mája 1990 sa uskutočnil zber dotazníkov pre sociologický výskum so zameraním na špecifiká maďarskej a „rusínsko-ukrajinskej“ menšiny. Výsledky boli publikované v: PAUKOVIČ, V. et al. (1990) Vzťahy Slovákov a národnostných menšín v národnostne zmiešaných oblastiach Slovenska. Z výsledkov sociologického výskumu. Košice: SvÚ SAV. Medzi najvýznamnejšie patril projekt „Národ, národnosti a etnické skupiny v procese transformácie slovenskej spoločnosti“ v rokoch 2003-2005. Objektom výskumu boli príslušníci majority (Slováci žijúci prevažne v národnostne zmiešaných oblastiach) a sedem minoritných etnických spoločenstiev žijúcich na Slovensku: Česi, Maďari, Nemci, Rómovia, Rusíni, Ukrajinci, Židia. Výskumný súbor tvorilo celkovo 1280 respondentov, t. j. po 160 respondentov, zástupcov majority a každej minority (celkove 8 podsúborov). Príslušníci inteligencie s minimálne stredoškolským vzdelaním s maturitou. Vo výskume bol respondentom predložený 61 položkový dotazník. V rámci projektu „Maďarská menšina na Slovensku v procese transformácie spoločnosti po roku 1989“ (2006-2009), ktorý podporila Agentúra na podporu vedy a výskumu sme uskutočnili ďalší tentoraz vo vzťahu k maďarskej menšine reprezentatívny sociologicko-sociálnopsychologický výskum, v ktorom sme venovali pozornosť aj problémom vnímania histórie. Jeho cieľom bolo na základe

uviedenie konkrétnej udalosti. Otázka pre príslušníkov minorít znela: „Spomínajú si príslušníci Vašej rodiny na udalosti z minulosti, ktoré negatívne ovplyvnili vzájomné vzťahy...?“ Pritom otázka v ich prípade smerovala dvojakým smerom – smerom k identifikácii negatívnych udalostí príslušnej minority voči Slovákom a opačne. Otázka pre Slovákov bola formulovaná tak, aby identifikovali udalosti z minulosti, ktoré negatívne ovplyvnili vzájomné vzťahy Slovákov a na Slovensku žijúcich menšín. Vo všetkých prípadoch boli varianty identické: 1 – áno, a to udalosť..., 2 – nespomínajú si, ale existujú také udalosti, 3 – nie, lebo neexistujú. Výsledky prezentujeme v tabuľke č. 1.

Tabuľka 1: Názory na existenciu udalostí, ktoré negatívne ovplyvnili interetnické vzťahy Slovákov a minorít (% v stĺpci podľa etnika)

Etniká/ Varianty	Slováci	Česi	Maďari	Nemci	Rómovia	Rusíni	Ukrajinci	Židia	% spolu
1	27,67%	37,74%	53,75%	39,62%	15,00%	13,21%	16,25%	60,38%	32,94%
2	54,09%	49,06%	39,38%	54,72%	60,63%	42,77%	66,88%	37,11%	50,59%
3	18,24%	13,21%	6,88%	5,66%	24,38%	44,03%	16,88%	2,52%	16,47%

Zdroj: Slováci o minoritách, minority o Slovákoch

Legenda:

1 – áno, a to udalosť

2 – nespomínajú si, ale existujú také udalosti

3 – nie, lebo neexistujú

Viac ako 83 % respondentov z výskumnej vzorky pripustilo, že existujú historické udalosti, ktoré negatívne ovplyvnili vzájomné vzťahy Slovákov a etnických menšín. Takmer 33% respondentov ich vedelo aj konkrétne pomenovať. Analýza odpovedí na poloopenú otázku potvrdila predpoklad, že v rodinnej historickej pamäti sa najčastejšie objavili historické udalosti z obdobia druhej svetovej vojny, resp. z obdobia po jej skončení. Z toho vyplýva, že najčastejšie sa takéto udalosti zaznamenali v pamäti respondentov, ktorí sa hlásia k Židom (60,38%) a maďarskej menšine (53,75%). Najmenej pri národnosti rómskej (15,00%), rusínskej (13,21%) a ukrajinskej (16,25%). V tejto štúdii spomenieme iba výsledky vo vzťahu Čechov, Slovákov, Nemcov a Maďarov na Slovensku.

Druhou skupinou, po Židoch, ktorá najčastejšie uviedla konkrétnu historickú udalosť boli Maďari (53,75% respondentov). Odpovede 86 respondentov, ktorí vedeli pomenovať konkrétnu historickú udalosť, ktorá významne ovplyvnila vzájomné vzťahy, uviedli väčšinou jednu historickú udalosť, a to represívne opatrenia voči obyvateľstvu maďarskej národnosti po druhej svetovej vojne. Najčastejšie, v 65 prípadoch, udalosť definovali ako vysídlenie, v 9 prípadoch ako Benešove dekréty, v ďalších ako odobratie občianstva, konfiškácia majetku, vojna, roky 1945 – 1948, reslovakizácia.

Podobný charakter malo aj pomenovanie konkrétnych udalostí Nemcami (39,62% respondentov). U 63 respondentov sa 52. krát objavili udalosti, ktoré súviseli s postupom československých štátnych orgánov voči obyvateľstvu nemeckej národnosti po druhej svetovej vojne (13. krát – vyhnanie, 14. krát odsun Nemcov, 12. krát – druhá svetová vojna, ďalší použili formulácie – prenasledovanie Nemcov, zhabanie majetku). V jednom prípade bolo za udalosť, ktorá negatívne ovplyvnila vzťahy, označené Slovenské národné povstanie, diskreditácia v zamestnaní, maďarizácia a obdobie vlády KSČ.

---

poznatok z predchádzajúceho výskumu zacieliť výskumný záber na respondentov maďarskej národnosti a skúmať vzťahy a okolnosti odpovedí respondentov na jednotlivé otázky. Na výskume sa zúčastnilo 800 respondentov maďarskej národnosti. Podľa lokalizácie trvalého bydliska bolo 400 respondentov lokalizovaných v meste a 400 respondentov lokalizovaných na vidieku (v obciach). (Výsledky boli publikované v dvoch rozsiahlych výskumných správach: VÝROST, J. - HOMIŠINOVÁ, M. (Eds.) (2005) *Národ, národnosti a etnické skupiny v procese transformácie slovenskej spoločnosti*. Košice: SvÚ, CD-ROM a ŠUTAJ, Š. - HOMIŠINOVÁ, M. - SÁPOSOVÁ, Z. - ŠUTAJOVÁ, J. (2006) *Maďarská menšina na Slovensku v procesoch transformácie po roku 1989 (identita a politika)*. Prešov: Universum.) Výsledky výskumu z roku 2017 „Tendencie vývoja etnických vzťahov na Slovensku (komparatívny výskum národnostnej problematiky v rokoch 2004-2020)“ budú dostupné verejnosti koncom roku 2019.

Respondenti Slováci v 44 prípadoch označili udalosti nepriaznivo ovplyvňujúce interetnické vzťahy. Odpovede sa rozdelili na dve skupiny. V 21 prípadoch boli za takéto udalosti označené také udalosti, ktoré súviseli s maďarskou menšinou (požiadavky zo strany Maďarov, spory s politikmi maďarskej národnosti, netolerancia Maďarov, politika Strany maďarskej koalície, vznik maďarskej univerzity, rozpínanosť Maďarov) Druhá skupina, 15 odpovedí, súvisela s Rómami (krádeže, neprispôsobivosť Rómov).

Pokiaľ u Nemcov, Maďarov boli odpovede orientované na minulosť u respondentov slovenskej národnosti boli pomenované predovšetkým javy (niektoré bolo ťažké označiť ako udalosti) súvisiace so súčasnosťou.

Deliaca čiara v odpovediach respondentov českej národnosti sa vytvorila na línii súčasnosť a minulosť. Za udalosti, ktoré negatívne ovplyvnili vzťahy, títo respondenti označovali udalosti z minulosti (vznik Československa v roku 1918, udalosti z roku 1938, vznik Slovenskej republiky v roku 1939, vyhnanie Čechov počas vojnových rokov) a zo súčasnosti (rozdelenie Československa, rok 1989).

Celkove existenciu udalostí, ktoré negatívne ovplyvnili vzájomné vzťahy Slovákov a menšín pripúšťali vo významnej miere príslušníci všetkých menšín aj Slováci. Najvýznamnejšie Ukrajinci (66,88%), Slováci (39,38) a Česi (49,06) a najmenej Židia (37,11%) a Maďari (39,38%), ktorí konkrétne neuviedli, o aké historické udalosti ide.¹²²

Na druhej strane maďarská menšina najcitlivejšie vnímala udalosti po roku 1945, ktoré môžeme súhrnne, aj keď nie najsprávnejšie, nazvať ako Benešove dekréty, ako symbol pre udalosti a akty prijaté mocnosťami, dekrétmi prezidentov E. Beneša a nariadení SNR. Najvýznamnejšie sa historická dimenzia v súčasnosti prejavuje v hodnotení slovensko-maďarských vzťahoch v minulosti, v diskusiách o dôsledkoch dekrétov prezidenta republiky E. Beneša a nariadení SNR prijaté v rokoch 1948-1948 voči nemeckej a maďarskej menšine.¹²³ Aj pri predchádzajúcich výskumoch sa ukazovalo, že naopak Slováci hodnotia Viedenskú arbitráž ako jednu z najvýznamnejších krív spôsobených Maďarmi a v porovnaní s Maďarmi menej často vedeli uviesť obdobia dobých vzťahov a ak uvádzali krivdy spôsobené Slovákom, uvádzali obdobie násilnej asimilácie na konci existencie Rakúsko-Uhorska.¹²⁴

Práve z tohto dôvodu sme zisťovali aj názory respondentov, vo viacerých štúdiách sme venovali osobitne pozornosť rozdielom názorom respondentov na tzv. Benešove dekréty,¹²⁵ ktoré vo vedomí verejnosti fungujú ako symbol opatrení voči Nemcom a Maďarom po vojne. Ukázali sa výrazne rozdiely vo vnímaní týchto opatrení na jednej strane Čechmi a Slovákmi a na druhej strane Nemcami a Maďarmi.¹²⁶

¹²² ŠUTAJ, Š. - VÝROST, J. (2005) *História interetnických vzťahov*. In HOMIŠINOVÁ, M. - VÝROST, J. *Národ, národnosti a etnické skupiny v procese transformácie slovenskej spoločnosti*. (výskumná správa). Košice: SvÚ SAV, 2005, 135 s.

¹²³ ŠUTAJ, Š. (2005) *Čo sa dialo so slovenskými Maďarmi po 2. svetovej vojne*. In *Národná obroda*, roč. XVI., č. 97, 28. apríla 2005, s.5.

¹²⁴ ZEĽOVÁ, A. - BAČOVÁ, V. - VÝROST, J. - ŠUTAJ, Š. (1992) *Interpretácia slovensko-maďarských vzťahov v súvislosti s vybranými etnickými a sociálnopsychologickými charakteristikami (výsledky súboru učiteľov)*. Košice: SvÚ SAV, s. 78-82.

¹²⁵ *Pod Benešovými dekrétmi v duchu zaužívanej, aj keď nesprávnej charakteristiky, rozumieme celý komplex právnych opatrení voči maďarskej menšine a nemeckej menšine bez ohľadu na to, či boli vydané E. Benešom, parlamentom, SNR alebo sa odvíjali od medzinárodnoprávných dohôd či rozhodnutí.*

¹²⁶ *Problematike vnímania a interpretácie dekrétov prezidenta Edvarda Beneša sme sa zaoberali vo viacerých štúdiách napr.: ŠUTAJ, Š. (2009) *History and National Identity*. In SWOBODA, H. – VIERSMA, J. M. (Eds.) *Politics of the Past: The Use and Abuse of History*. Bruxelles: The Socialist Group in the European Parliament, p. 193-204; ŠUTAJ, Š. (2018) *Interdisciplinary Accesses in the Researches of the Slovak-Hungarian Relationships in History. Possibilities of Cooperation of the Humanitarian and Social Sciences*. In IEDA, O. – NAGAYO, S. *Transboundary Symbiosis over the Danube: Re-thinking the mening of Symbiosis-Past, Present And Future*. Tokyo: Waseda University Press, p. 77-92; ŠUTAJ, Š. (Ed.) (2004) *Prezidentské dekréty Edvarda Beneša v povojnovom období*. Prešov: Universum.*

4 Záver

Súčasná Európa sa hýbe, separatistické tendencie už zasahujú každý kút Európy od Veľkej Británie a Španielska až k Ukrajine a Rusku. Je to pokračujúci proces konštrukcie a dekonštrukcie, centralizácie a fragmentizácie, integrácie a dezintegrácie štátnych celkov v rôznych podobách. Po svetových vojnách a najmä rozpade komunistického bloku fragmentizácia štátnych útvarov bola nosnou líniou vývoja, aby v neskorších obdobiach, v novom čase a priestore, mohlo dochádzať k novým formám integrácie a centralizácie na vyššej úrovni a na iných politických a ideových základoch (EÚ). Ukazuje sa, že práve etnicita, etnická identita má v týchto procesoch budovania štátov v Európe začatých mierovými zmluvami po prvej svetovej vojne aj pre koniec 20. a začiatok 21. storočia významnú úlohu.

Literatúra:

BAČOVÁ, V. (2005) Historický a sociálno-psychologický kontext vzťahov medzi etnickými spoločenstvami. In ŠUTAJ, Š. (Ed.) Národnostná politika Slovenskej republiky po roku 1989. Prešov: Universum, s. 36-45.

DENCIK, L. (1991) Proces etnifikácie a deetnifikácie sociálnych konfliktov. In PLICHTOVÁ, J. (Ed.) Minority v politike. Bratislava: Česko-slovenský výbor Európskej kultúrnej nadácie, s. 123-129.

Glatz, F. (1993) Otázka menšín v strednej Európe. Historická analýza – politické odporúčania. Budapešť: Europa Institut, 61 s.

MARUŠIAK, J. (2006) Slovensko po roku 1989 - v polotieni dvoch totalít. In PEŠEK, J. a kol. Kapitoly slovenských dejín. K 70. narodeninám Michala Barnovského, DrSc. Bratislava: Historický ústav SAV, s. 311-320.

PAUKOVIČ, V. et al. (1990) Vzťahy Slovákov a národnostných menšín v národnostne zmiešaných oblastiach Slovenska. Z výsledkov sociologického výskumu. Košice: SvÚ SAV, 66 s.

SÁNDOR, E. (2008) Zmena režimu maďarskými očami. In FAZEKAS, J. – HUNČÍK, P. (Eds.). Maďari na Slovensku 1984-2004. Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie. Šamorín: Fórum inštitút, s. 30-58.

SÁPOS, A. - SZERENCÉS, J. (2007) Charakteristické prvky národnostnej politiky súčasnej maďarskej vlády. In Šutajová, J. - Ďurkovská, M. (Eds.) Maďarská menšina na Slovensku v procesoch transformácie. (Historické, politologické a právne súvislosti.). Prešov: Universum, s. 15-21.

Sáposová, Z. - Šutaj, Š. (2008) Starostlivosť o krajanov v zahraničí v politike Slovenska a Maďarska, Košice: SvÚ SAV, CD-ROM, 141 s.

ŠUTAJ, Š. (2005) Čo sa dialo so slovenskými Maďarmi po Maďarmi po 2. svetovej vojne. In Národná obroda, roč. XVI., č. 97, 28. apríla 2005, s. 5.

ŠUTAJ, Š. (2009) History and National Identity. In SWOBODA, H. – VIERSMA, J. M. (Eds.) Politics of the Past: The Use and Abuse of History. Bruxelles: The Socialist Group in the European Parliament, p. 193-204.

ŠUTAJ, Š. (2018) Interdisciplinary Accesses in the Researches of the Slovak-Hungarian Relationships in History. Possibilities of Cooperation of the Humanitarian and Social Sciences. In IEDA, O. – NAGAYO, S. Transboundary Symbiosis over the Danube: Re-thinking the meaning of Symbiosis-Past, Present And Future. Tokyo: Waseda University Press, p. 77-92.

Šutaj, Š. (2005) Maďarská menšina v slovenskej politike po roku 1989. In ŠUTAJ, Š. (Ed.) Národnostná politika Slovenskej republiky po roku 1989. Prešov: Universum, s. 93-101.

ŠUTAJ, Š. - HOMIŠINOVÁ, M. - SÁPOSOVÁ, Z. - ŠUTAJOVÁ, J. (2006) Maďarská menšina na Slovensku v procesoch transformácie po roku 1989 (identita a politika) Prešov: Universum, 150 s.

ŠUTAJ, Š. (Ed.) (2004) Prezidentské dekréty Edvarda Beneša v povojnovom období. Prešov: Universum, 118 s..

ŠUTAJ, Š. (2013) Problematika etnických menšín v kontexte historického vývoja v rokoch 1989-1993. In LONDÁK, M. - MICHÁLEK, S. a kol. 20 rokov samostatnej Slovenskej republiky. Jedinečnosť a diskontinuita historického vývoja. Bratislava: Veda, s. 239-262.

ŠUTAJ, Š. (2014) Szlovák-magyar történelmi párhuzamok és konfliktusok. In Koridor, 1, p. 9-19.

ŠUTAJ, Š. (2010) Variace stop Trianonu v politické paměti. In DEJMEK, J. - LOUŽEK, M. (Eds.) (2010) Trianonská smlouva. Devadesát let poté. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, s. 69-97.

VÝROST, J. - HOMIŠINOVÁ, M. (Eds.) (2005) Národ, národnosti a etnické skupiny v procese transformácie slovenskej spoločnosti. Košice: SvÚ, CD-ROM, 185 s..

ŠUTAJ, Š. - VÝROST, J. (2005) História interetnických vzťahov. In HOMIŠINOVÁ, M. - VÝROST, J. Národ, národnosti a etnické skupiny v procese transformácie slovenskej spoločnosti. (výskumná správa). Košice: SvÚ SAV, 2005, s. 46-51.

ZELOVÁ, A. - BAČOVÁ, V. - VÝROST, J. - ŠUTAJ, Š. (1992) Interpretácia slovensko-maďarských vzťahov v súvislosti s vybranými etnickými a sociálnopsychologickými charakteristikami (výsledky súboru učiteľov). Košice: SvÚ SAV, 135 s.

Krátké představení autora

Prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc. – Centrum spoločenských a psychologických vied SAV – Spoločenskovedný ústav, Košice. Prednáša slovenské dejiny na Katedre histórie FF UPJŠ v Košiciach, zaoberá sa problematikou maďarskej menšiny na Slovensku a dejinami po druhej svetovej vojne. Posledné monografie: Emanuel Böhm a Jozef Styk – Košičania z Turca a Oravy. Rivali a spolupracovníci v slovenskej politike (1945-1948). Košice: ŠafárikPress, 2018, 193 s; Parížska konferencia 1946 a mierová zmluva s Maďarskom. Prešov: Universum, 2014, 403 s.; Maďarská menšina na Slovensku v 20. storočí. Bratislava: Kalligram, 2012, 398 s.